

GYÖRFFY GYÖRGY

Jób esztergomi érsek kapcsolata III. Béla királlyal és szerepe a magyar egyházi művelődésben

III. Béla magyar és Fülöp Ágost francia király uralma idején, 1180 körül István, a párizsi Szent Genovéa monostoriskola apátja levelet írt III. Béla királyhoz, melyben közli, hogy Párizsban elhunyt a becsületes életű Betlehem diák, semmi adósságot nem hagyva maga után. A monostorban történt temetésen jelen volt Jób, Mihály és Adorján magyar klerikus. Az a körülmény, hogy az apát a királyt is értesítette Betlehem haláláról, jelzi, hogy a király által magasabb képzésre Párizsba küldött udvari klerikusokról volt szó.

E klerikusok főúri családokból származtak, amit tanúsít István apátnak ugyanakkor küldött levele Betlehem diák szüleihez, L. comeshez, bizonyára Lőrinc volt udvarispánhoz, és Krisztina asszonyhoz, melyben megköszöni az általuk az apátság részére Párizsba küldött két selyem miseruhát, zászlót, pénzt és fehér lovat.

Amióta e leveleket az ékes tollú István apát, utóbb tournay-i püspök levélgyűjteményéből Masson 1661-ben kiadta, s ő a Jób nevet tévesen *Jacobus* rövidített alakjának olvasta, történészeink a Párizsban tanult magyar klerikusok közé – a korábban is ismert Lukács esztergomi érsek és Adorján erdélyi püspök mellé – az ismeretlen Jakabot és Mihályt számították. Legrégibb okleveleink és irataink Európában fellelhető kézíratai után nyomozva István tournay-i püspök leveleskönyvének hat középkori kódexét vettem kézbe; ezek mindegyikében az elírt név csak Job formában szerepel, s így kézenfekvővé vált, hogy a Párizsban tanult Jób a későbbi Jób érsekkel azonos. Ami a további tanulókat illeti, a Sainte Geneviève apátság halottaskönyvébe Betlehem kívül bejegyezték az utána elhunyt Mihály magyar klerikus nevét is.

III. Béla első felesége, a Bizáncban nőül vett Châtilloni Ágnes, másnéven Anna antiochiai hercegnő francia anyanyelvű volt, így érthető, hogy ekkor a francia-magyar egyházi és művelődési kapcsolatok felvirágoztak, ami főként az udvari klerikusok párizsi neveltetésében és a ciszterci kolostorok alapításában nyilvánult meg. Még inkább kiteljesedett ez a kapcsolat, amikor III. Béla 1186-ban nőül vette Fülöp Ágost francia király hűgát, Henrik angol trónörökös özvegyét, Margitot. Margit gyermekkorának nagy élménye Becket Tamás canterbury érsekhez fűződik, mivel ő kísérte, még mint Anglia kancellárja a kisleányt a tengeren át Angliába, és továbbra is lelki atyja maradt az érsek 1170-ben, az oltár előtt történt megöléséig.

Az özvegy III. Béla már 1185-ben elküldte Párizsba a francia királyhoz követeit hűga megkérésére, de a hozománya gyanánt Angliához került nyugat-franciaországi uradalmak ügyének elintézetlensége miatt a házasságra csak a következő évben került sor. Nem lehet véletlen időbeli egybeesés,

hogy Béla 1185-ben nevezte ki a Párizsban tanult Adorjánt kancellárrá s budai préposttá, s ekkor jelölte iskolatársát, Jóbót esztergomi érseknek, aki 1183-ban még csak váci püspökként szerepel. Mivel a kora-középkori királyi kancellárok és egyháznagyok diplomáciai feladatai közé tartozott az udvari leánykérés is, okkal tehetjük fel, hogy III. Béla Párizsba küldött követségében Adorján prépostnak komoly szerepe volt, s kezdetben talán Jób mint váci püspök is vezetett ilyet. Ezek egyben magyarázzák, hogy pályájuk miatt emelkedett a királyi székhelyekig. Jób érsek Esztergomban ugyanúgy franciául társaloghatott a királynővel, mint Adorján kancellár a budai udvarban; a kancellár méltósága ugyanis ekkortájt az óbudai prépostsághoz kapcsolódott. E tények egyben magyarázattal is szolgálnak arra, hogy miért éppen ezekben az években alakult ki a magyar királyi kancellária és fejlődött nyugati szintre írásbeliségünk.

III. Béla és francia születésű, de angol neveltetésű felesége, Margit tíz éven keresztül állt Magyarország és társországai, Horvátország, Dalmácia és Ráma élén. Ezekről az országokról annyit kell tudnunk, hogy a 12. század végén másutt terültek el, mint ma.

A Dráván túli rész a Gozdnak nevezett Dinári Alpokig nem Horvátország része volt, hanem a honfoglalástól kezdve olyanféle magyar uralom alatt lévő gyepűelve, mint a későbbi Alsó-Ausztria; Bíborbanszületett Konstantin császár szavai szerint eddig terjedt Turkia vagy a turkok földje. Egyházi szempontból a magyar egyházszervezet 1001 évi megalapítása óta e terület az esztergomi érsek primátusa alá tartozott; kezdettől fogva 1090 tájáig a pannonhalmi apátság gyakorolt püspöki jogokat felette, majd a zágrábi püspökség 1091 előtt történt alapítását követően a kalocsai érsekséghez tartozott. A területet szlapon, magyarul tót, németül windsch lakói után III. Béla uralmától kezdve nevezték Szlavóniának, magyarul Tótországnak. Csak Kálmán herceg, volt halicsi király spalatói regnálása idején, az 1220-as évektől kezdődött el az a horvát-szlavon egyházi törekvés, hogy a pápa a zágrábi püspökséget rendelje a spalatói érsekség alá, s ezzel egyidejűleg alakították azt a koholt történetet, hogy a Dráván túli részeket csak Szent László hódította meg 1091-ben, s ezt dolgozta ki bővebben Spalatói Tamás az 1260-as években írt történetében, ami dogmává vált. Ennek nemcsak az a történeti tény mond ellent, hogy a 10. század első felében a kalandozó magyarok a Szávától délre húzódó Strata Ungarorumot használták itáliai útjaikon, hanem történeti adatok sora. Az Andalúziában 942-ben elfogott és kivallatott kalandozó vitézek szerint Lombardia határos volt a turkok földjével; Konstantin császár 950 körül pontosan leírta Turkia és Horvátország kiterjedését. Ennek során szól arról, hogy a turkok földje a Száva-vidékre is kiterjed, Horvátország pedig a Dinári Alpokkal azonosítható hegyeknél végződik. Horvátország két ízben történt földrajzi leírásában külön-külön felsorolta városait és zsupáit, ill. kerületeit; ezek mindegyike az Adriától a Dinári Alpokra terjedő Tenger-melléki Ó-Horvátországban terült el. Amikor Szent István az egyházszervezést elkezdte, egy csapat pereumi remete részt óhajtott venni a térítés munkájában, de miután Isztria felől bejöttek az országba, magyar határhoz tartóztatták fel őket. Így érthető, hogy már Szent István és utódai adományokat tettek a Dráva mindkét partján egyházaknak, Pannonhalma mellett a

zalavári, bakonybéli és pécsváradi apátságnak, valamint a Vojk nembelieknek. A 11. századi horvát királyok oklevelei sohasem intézkedtek a Gozd (Kapella) hegységen inneni ügyekben. A horvát királyoknak három székvárosa volt: Nóna, a mai Nin, továbbá Belgrád, azaz Tengerfőhérvár (mai nevén Biográd ill. Zara Vecchia), mindkettő Zára (Zadar) közelében, végül a hegyekben Tinnin, a mai Knin.

Ami III. Béla harmadik délszláv országát illeti, Ráma területe Dél-Boszniában terült el; egyebekben Bosznia Magyarországhoz kapcsolódásának időpontja vitatott. Szent László, miután nővére, Demeter horvát király özvegye egy horvát párt élén behívta a fejetlenségbe zuhant Tenger-melléki Horvátországban való rendcsinálásra, onnan Montecassinoba írt levelében már *Messia*, azaz *Moesia* királyának a címét is felvette, aminek mindenképpen érintenie kellett a Boszna folyó völgyét, melynek térsége Bosznia néven csak Vak Béla egyik fiának hercegségeként merül fel. Így, amikor Komnenos Mánuel görög császár a vejének és bizánci trónutódjának kiszemelt Alexios, a későbbi III. Béla uralmi területének Dalmáciát jelölte ki, Béla nem a magyar koronától idegen területet kapott meg.

III. Béla uralma alatt Boszniában már meggyökeresedett a bogumil eretnokség, amit csak a fia, Imre király és III. Ince pápa közötti sűrű levélváltás világít meg. A bogumil eretnokség máig kiható jelentőségét az újabb kutatások világították meg, mely szerint Boszniában főként a Rómával és Bizánccal egyaránt szembenálló szláv bogumilok vették fel a mohamedán vallást.

III. Béla uralma idején az Iszlám másféle veszélyként jelentkezett. 1187-ben Szaladin szultán elfoglalta Jeruzsálemet, ami az egész keresztény világot megrázta és az európai uralkodókat újabb keresztes hadjáratok indítására ösztönözte. Magyarországon át Barbarossa Frigyes német-római császár vette útját, akit III. Béla és neje, Margit ünnepélyesen fogadott Esztergomban, majd Óbudán és a Csepel-szigeten. Béla maga nem tudott résztvenni a hadjáratban, de maga helyett ifjabb fiát, II. Endrét szánta e szerepre, aki azonban csak harmadfél évtized múltán, biztonságosabb viszonyok között váltotta be fogadalmát.

Béla király és az esztergomi érsekség között Lukács érsek halála után olyan harmónia alakult ki, aminek tárgyi emlékei, a székesegyház és a királyi palota napjainkra már csak töredékeiben szemlélhetők a Porta Speciosa dískapu emlékeiben. Még nagyobb veszteség, hogy az ekkor, a király és királyné közös elhatározásából életre hívott tamáshegyi prépostságból csak egy helynév maradt fenn. Ma már eléggé ismert, hogy az a Szent Tamás mártír, akinek emlékére Esztergomban, valamint számos királynéi birtokon egyházat emeltek, nem más, mint Becket Tamás canterbury érsek, akit 1170-ben az oltár előtt ölték meg a király dühös kifakadását parancsnak értelmező udvari ifjak.

Becket Tamást, mint mártírt a pápa már 1173-ban szentté avatta, s kultusza különösen foglalkoztatta Margit magyar királynét, hiszen Becket Angliában mintegy lelki atyja volt. Ennek adta tanújelét a Tamás-hegyen egy prépostság alapításával, melyben hat kanonoki helyet létesített a szent tiszteletére. A prépostságot igen gazdag adományokkal látták el; egyebek között

Imre királytól megkapta Pest város vámjának felét. Miután a tatárok feldúltak Esztergomban mindent, ami a váron kívül állt, a prépostság is elpusztult, s 13. századvégi helyreállítása után sem kaphatta vissza eredeti fényét. Csak sejtjük, hogy a törökök által bástyaépítésre elhordott köveivel milyen káprázatos művészi emlék ment veszendőbe, talán olyan, aminek Európában kevés párja akadt.

Szent Tamás mártírnak számos templomot szenteltek az ekkortájt épített királynéi falvakban, kultuszáról pedig Szent Margit életrajzai is tanúsodnak, Becket életrajza ugyanis a nyúlszigeti szűz kedvelt olvasmányai közé tartozott.

Jób érsek közel két évtizedes működése Esztergom történetének legfényesebb lapjaira tartozik, s hozzájárult a magyar művelődés III. Béla-kori felvirágzásához.

Irodalom

III. Béla magyar király emlékezete. Szerkesztette: Forster Gy. Bp., 1900.; 'C'irkovic, S.: Bosnien. Lexikon des Mittelalters. München II. 472–477.; Desilve, J.: Lettres d'Étienne de Tournai. Valenciennes-Paris, 1893. 53.; Fejér G.: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Budae, 1829. II. 189–190.; Györfly Gy.: Becket Tamás és Magyarország. Filológiai Közöny, 1970. 153–156.; Uő: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. Levéltári Közlemények, 1970. 223–240.; Kristó Gy.–Makk F.: III. Béla emlékezete. Bp., 1981.; Laszlovszky József: Angol-magyar kapcsolatok a 12. század második felében. Századok, 1994. 222–3.

GYÖRGY GYÖRFFY

Die französisch–ungarischen Kontakte des Esztergomer (Graner) Erzbischofs Hiob (1185–1201)

Ètienne, der Bischof zu Tournay schrieb 1180–1190, als er der Abt des Klosters Saint Geneviève in Paris war, zwei Briefe in der Angelegenheit eines ungarischen Studenten, der in diesem Kloster verstarb; den einen adressierte er an den ungarischen König Béla III., den anderen an den Comes L(aurentius), den ehemaligen Landesrichter und dessen Frau, die er über den Tod des ehrbaren Jünglings namens Bethlem, der keine Schulden hinterließ, benachrichtigte, und bedankte sich zugleich bei den Eltern für die Geschenke (Geldgaben, Messgewänder, Kirchengeräte und ein weißes Pferd). Der erst 1664 publizierte Brief endet damit, daß um das Grab herum drei ungarische Theologiestudenten gestanden hätten, nämlich Adrian, Jakob und Mihály. Von Mihály erfahren wir aus dem Nekrologium des Klosters Saint Geneviève, daß er ebenfalls da gestorben ist, von Adrian wissen wir, daß er 1185–1190 königlicher Notar, dann Kanzler und Budaer Propst, schließlich 1186–1199 Bischof von Alba Julia war. Von Jakob stellte sich erst nach der Entdeckung der sechs mittelalterlichen Handschriften des Epistolars heraus, daß die Lesung falsch war und in jeder Handschrift Job (Hiob) steht. Die

Person mit dem seltenen Namen hatte 1193 das Amt des Vácer Bischofs inne, 1196 wurde er Erzbischof zu Esztergom (Gran). Die Beweggründe dafür, daß Béla III. an die Spitze der zwei Kirchenzentralen in Ungarn (Buda und Esztergom) ehemalige Pariser Studenten eingesetzt hatte, lagen wohl darin, daß er 1185 um die Hand Margarethens, der Schwester des französischen Königs Philipp-August angehalten hatte, die als Wittwe des verstorbenen englischen Thronfolgers Henry in London lebte, und schließlich 1186 Béla III auch heiratete. Die Hauptaufenthaltsorte des ungarischen Königs waren zu dieser Zeit Esztergom und Buda, und so ist es verständlich, daß zwei hohe Geistliche an die Spitze der kirchlichen Hierarchie kamen, die in Paris studierten.

Da Margarethe von Thomas à Becket von Paris nach London begleitet wurde und der Primas von England wohl auch später mit ihr in Verbindung blieb, führte Margarethe nach der Ermordung und der Kanonisierung Thomas Becketts dessen Kult in der ungarischen Kirche ein; in Esztergom ließ sie auf dem Hügel neben dem Dom eine Propstei errichten, die zuerst 1242 durch die Mongolen, nach dem Wiederaufbau dann im 16. Jh. durch die Türken zerstört wurde (Vgl. G. Györffy: Thomas à Becket and Hungary, in: English Studies in Hungary. Debrecen vol. IV. Red. L. Országh, 1969. p. 45–52.).

GYÖRGY GYÖRFFY

*The Franco-Hungarian Connections of Job,
Archbishop of Esztergom (1185–1201)*

Between 1180 and 1190, when he was abbot of the monastery of Saint Geneviève in Paris, Bishop Étienne of Tournay wrote two letters concerning a Hungarian student, who had died in Paris as an inmate of the monastery. One letter went to King Béla III of Hungary, the other to comes L(aurentius), former chief justiciar and his wife, telling them that the honest young man named Bethlem had died without debts, and thanking the parents for the presents (money, vestments, devotional objects and a white horse) they had sent. The epistle, first published in 1661, concludes that the grave was surrounded by three Hungarian clerical students, Adrian, Jacob and Nicholas. We know from the necrologium of the monastery of Saint Geneviève that Nicholas died there as well; Adrian is known to have been royal notary from 1185 to 1190, then chancellor and provost of Buda, and Bishop of Alba Julia (Gyulafehérvár) between 1186 and 1199; while it turned out only after the discovery of six mediaeval manuscripts of the epistolarium that the name Jacob was an erroneous reading, and all the manuscripts had Job. The bearer of this rare name was Bishop of Vác in 1193 and became Archbishop of Esztergom in 1196. Béla III put the Paris students to the head of the ecclesiastical sees at the two royal residences probably because in 1185 he proposed to marry Margaret, the sister of King Philip August of France, who, as the widow of the Young King Henry, was

living in London. Béla III married Margaret in 1196. The Hungarian king at this time spent his time mostly in Esztergom and Buda, so it easy to see that two prelates educated in Paris were put to the head of the two sees.

Since Margaret had been escorted to London from Paris by Thomas à Becket, and the primate of England probably went on to keep in touch with the princess, after his murder and subsequent canonization Margaret transplanted to Hungary the religious cult of the martyred Saint Thomas. She had a provostship built in Esztergom on the hill next to the cathedral, with six canons; the building was destroyed first by the Tartars in 1242; it was restored and then demolished again by the Turks in the 16th century. (See G. Györfy: Thomas à Becket and Hungary, in: English Studies in Hungary. Debrecen vol. IV. Red. L. Országh, 1969. pp. 45–52.)